

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига СXLVII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

Књига 35

ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ 1912–1913

ИСТОРИЈСКИ ПРОЦЕСИ И ПРОБЛЕМИ У СВЕТЛОСТИ СТОГОДИШЊЕГ ИСКУСТВА

Примљено на I скупу Одељења историјских наука од 22. јануара 2014. године
на основу реферата академика *Василија Ђ. Крестића* и *Драгољуба Живојиновића*,
дописног члана *Михаила Војводића* и *Драгољуба Димића*

Уредник
МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ
дописни члан

БЕОГРАД
2015

ОДЈЕК ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА У БРИТАНСКОМ ПАРЛАМЕНТУ

АЛЕКСАНДАР РАСТОВИЋ

Први балкански рат је представљао кључну историјску и цивилизацијску прекретницу у вишевековној националноослободилачкој борби балканских држава које су успеле да током ратних операција поврате своје територије које су се налазиле под турском влашћу, а делове својих народа поново прикључе матици. Према томе овај рат је означио завршетак оног дела Источног питања који се тичао повлачења Турске са Балкана у духу начела народности, јер су га управо ослободили сами његови народи, а не неко са стране.¹ Први балкански рат је значао крај борбе за ослобођење Средње и Југоисточне Европе од власти Османског царства.² За српски народ колико год то можда парадоксално звучало ратни успеси њене војске у Првом балканском рату су поред остваривања његових круцијалних националних и државних интереса, доласка до безбедних нових комуникација, и делова морске обале која се сматрала српском територијом, важни и по томе што је европско јавно мњење, а посебно оно у Великој Британији коначно напустило стереотип о Србима као лошем народу и фактору немира на Балкану, а о српској војсци као немоћној и неорганизованој војној сили.³

Поред британске јавности Први балкански рат је посебно снажно одјекнуо међу посланицима највишег законодавног тела – парламента, који је тих месеци доста пажње поклањао дешавањима на Балкану. Колико је ово питање за њих било важно показује и податак да је од избијања рата почетком октобра 1912. године, до отпочињања непријатељстава између балканских савезника и мировне конференције у Букурешту у лето 1913. године одржано укупно педесет три седнице на којима се разговарало и на ту тему.

¹ В. Поповић, Источно питање. Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану, Београд 1996³, 223.

² С. Терзић, Стара Србија (XIX–XX век). Драма једне цивилизације, Нови Сад – Београд 2012, 177.

³ М. Војводић, Стојан Новаковић у служби националних и државних интереса, Београд 2012, 361. Исти, Одјек балканског рата на страницама Босанске виле, Зборник радова, Први балкански рат 1912. године и крај Османског царства на Балкану, Београд 2007, 20. А. Растовић, Велика Британија и Србија 1903–1914, Београд 2005, 291.

Доњи дом је у жеку рата разматрао ову проблематику чак педесет пута, а Горњи дом у три наврата, и то најчешће у форми посланичких питања која су у Доњем дому постављена чак педесет четири пута, и само два у Горњем дому. Ређе форме су биле дискусије, при чему су две велике дебате организоване у Дому општина на тему *Нејриликe у Македонији и Албанија и Црна Гора*, а једна обимна расправа је вођена у Дому лордова с темом *Будућности Албаније*. Временски гледано о Првом балканском рату највише се расправљало током априла и јула 1913, на девет седница, а најмање у фебруару и марту исте године, на једној односно две седнице. Питања су најчешће упућивана Едварду Греју, министру спољних послова и Сер Френсису Окланду, државном подсекретару у Форин офису, а знатно ређе Херберту Хенрију Асквиту, председнику владе и министру финансија. Најактивнији у постављању питања су били либерални посланици Хенри Линч, Џон Рис, Дејвид Мејсон, виконт Џон Морлеј и Ноел Бакстон, председник Балканског комитета, и страсни заступник бугарске ствари у Енглеској. Међутим, не треба занемарити и активности конзервативних заступника попут Волтера Гиниса и Обри Херберта који су били ватрени албански лобисти. Обри је у више наврата и то 1907, 1911. и 1913. године боравио у Албанији где се чак спријатељио са Есад пашом Топтанијем, а албански делегати су га на Лондонској мировној конференцији због залагања за њихову националну ствар узели за свог саветника. Податке и вести из Албаније је добијао од своје пријатељице Мери Дарам која је током Првог балканског рата боравила на ратишту и то на релацији Подгорица—Скадар, извештавајући за лондонски *Times*, али и за листове *Nation* и *Manchester Guardian*.⁴

Оно што посебно пада у очи је различит одјек и однос посланика у парламенту и британског јавног мњења о Првом балканском рату, циљевима савезника, а нарочито према њиховим захтевима за територијалним компензацијама. И док је јавно мњење у већој или мањој мери подржавало балканске савезнике и њихове жеље, дотле су посланици били далеко уздржанији, често врло ненаклоњени захтевима чланица Балканског савеза. У британском парламенту је и даље лебдео дух лорда Палмерстона и Бенјамина Дизраелија, односно, главни постулат њихове балканске политике да интегритет Турске нема алтернативу, чак и када је након успеха савезника на војном пољу свима било сасвим јасно да од задржавања постојећег стања нема ништа.

Посланици су се интересовали за различите аспекте сукоба балканских савезника и Турске. Након отпочињања ратних дејстава најчешћа питања су се односила на могућност даљег одржавања статуса кво што је, како смо напоменули, била и једна од основних премиса британске балканске политике у то време, и да ли британска влада и даље задржава статус неутралности у балканским рату. Иако су брзи и ефикасни успеси чланица Балканског

⁴ А. Растовић, Британија и Србија 1903–1914, 365.

савеза развејали илузију да је постојеће стање одрживо и да ће Османска империја моћи и у будућности да задржи своје балканске поседе, поједини посланици нису могли да прихвате ново фактичко стање. Они као да се нису обазирали на чињеницу да је и јавно мњење и Форин офис био свестан да је статус кво даље неодржив.

У том смислу је Славко Грујић, секретар српског посланства у Лондону, 29. октобра 1912. известио да цела британска штампа јавља да је статус кво мртав и да тако мисле и у Форин офису.⁵ И самом Едварду Греју је такође било јасно да је повратак на пређашње стање немогућ и да је на статус кво стављена тачка. Он је у својим мемоарима признао да је анексија Босне и Херцеговине била прва повреда статуса кво Турске, италијански рат је тај статус уздрмао, а балкански савез га уништио.⁶ Ипак, на питање о одржавању статуса кво на Балкану након успеха балканских савезника, које је поставио посланик Дејвид Мејсон 31. октобра 1912, Греј је категорички одговорио да међу великим силама постоји сагласност о његовом одржавању и да је то и саопштено балканским савезницима. Сматрамо да је Греј у том тренутку добро знао да његов одговор има за циљ само да умири посланике, а да је ситуација на терену била таква да више није било говора о опстанку Турске у њеним европским провинцијама.⁷

О томе да ће велике силе после успеха српске војске и других савезника тешко успети да одрже пређашње стање писао је и Ралф Пеџет, енглески посланик у Београду 2. новембра 1912, када је навео конкретне територијалне циљеве Србије у рату. У разговору са Јованом Јовановићем – Пижоном, сазнао је да Србија потражује простор од тадашње српско-бугарске границе у правцу југозапада ка Прилепу, а да су на западу њене жеље усмерене ка простору од Охридског језера до Драча на Јадранском мору. Србија је такође намеравала да тражи појас Јадранске обале у дужини од четрдесет миља укључив и луку Сан Ђовани ди Медиа.⁸ Србија је иначе своје територијалне захтеве изнела и упутила у писменој форми Великој Британији 3. новембра 1912, када је Славко Грујић предао Артуру Николсону Пашићев телеграм у коме се истицало да је Србији апсолутно потребно подручје Старе Србије, Новопазарског санџака и морска обала, при чему се за то тражила подршка Велике Британије.⁹

⁵ Архив Србије, Министарство иностраних дела, Политичко одељење, 1912, Фасцикла – II, Досије – VII, Пов. бр. 2163, С. Грујић – Н. Пашићу, 16. X 1912. (у даљем тексту АС, МИДС, ПО, Ф, Д).

⁶ Viscount Grey of Fallodon, *Twenty Five Years 1892–1916*, II, London 1925, 260.

⁷ Hansard 1800–2005, *Parliamentary Debates, House of Commons, Debate*, 31. October 1912, Series 5, vol. 43 (XLIII), 529, www.millbanksystems.com/sittings/1912/oct/31/October15,2012. (у даљем тексту HC Deb).

⁸ *British Documents on the Origins of the War 1898–1914*, edited by G. P. Gooch and H. Temperley, vol. IX, *The Balkan Wars, part II, The League and Turkey*, N° 78, R. Paget to E. Grey, November 2, 1912, 82. (у даљем тексту B. D.)

⁹ АС, МИДС, ПО, 1912, Ф–II, Д–VII, Пов. бр. 2427, С. Грујић – МИД-у, 22. X / 3. XI 1912.

Иначе, прву озбиљнију расправу о избијању Првог балканског рата покренуо је 10. октобра 1912. године, два дана након објаве рата Турској од стране Црне Горе Ноел Бакстон. Он се интересовао да ли ће европске силе у склопу реформи за европски део Турске извршити притисак на Порту да да аутономију за Македонију и Албанију. Одговор шефа Форин офиса је гла-сио да енглеска влада перманентно охрабрује турске власти да изврше неопходне реформе у својим европским провинцијама.

Говор Чарлса Мастермана, финансијског секретара Трезора, средином октобра 1912. године у коме је изразио симпатије према чланицама Балканског савеза у ратном сукобу са Турском изазвао је бурне реакције посланика у Дому општина, јер се сматрало да се тиме нарушава принцип строге неутралности Велике Британије у балканском конфликту. На оптужбе које су стизале из редова посланика у неколико наврата је одговорио сам Мастерман напомињући да је изразио симпатије према патњама болесних и рањених у ратним операцијама, а да се није сврстао ни на једну страну, док је став о строгој неутралности британске империје у том сукобу изнео и председник владе Хенри Асквит.¹⁰ Недоумице око неутралности британске државе у Првом балканском рату поновљене су и почетком децембра исте године, али је став о неутралности поново реafirмисан од стране министра Греја.¹¹

Занимљива питања посланици су постављали уочи почетка рада Лондонске мировне конференције о очувању британских интереса у европским провинцијама које су до ратних операција припадале Турској, и успеху рада конференције. По оцени самог Греја интерес британске владе на Балкану је и даље био трговинске односно економске природе, и он није сумњао да ће ти интереси британске круне бити очувани и након одласка Турске са тог простора. Што се тиче питања о успеху конференције, шеф Форин офиса је непрестано понављао да ће велике силе заузети став неутралности и да ће њихов интерес бити да се обезбеди мир и благостање свих народности на Балкану.¹² Иначе, главни јунак и идејни творац мировне конференције био је управо Греј коме припада и заслуга за успех преговора.¹³ За Греја су сви учесници конференције тврдили да је успео да оствари неутралност, чиме је задобио њихово поверење као непристрасна особа.¹⁴

Након што су савезници за кратко време остварили величанствене победе над турском војском у британском парламенту су се поново распламсале расправе о етничкој и верској припадности ослобођених територија и градова у Македонији. Ово питање су покренули посланици чланови Балканског

¹⁰ HC Deb 23. October 1912, Series 5, vol. 42 (XLII), 2180–2182.

¹¹ HC Deb 05. December 1912, Series 5, vol. 44 (XLIV), 2477–2478.

¹² HC Deb 11. December 1912, Series 5, vol. 45 (XLV), 449–452.

¹³ L. Albertini, *The Origins of the War 1914*, vol. 1: *European Relations from the Congress of Berlin to the Eve of the Sarajevo Murder, 1878–1914*, London 1952, 423.

¹⁴ E. C. Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912–1913*, Cambridge 1938, 251, K. Lichnowski, *My Mission to London 1912–1914*, London 1918, 13.

комитета, 5. новембра 1912. године, при чему је међу њима посебно био гласан Ноел Бакстон, а који је и раније заступао тезу да на тим просторима преобладају живи бугарско становништво. Посланици су се највише интересовали о житељима, Скопља и Битоља. Према турским статистичким подацима које је изнео Греј, у Скопљу је уочи Првог балканског рата живело седамдесет хиљада становника, и то тридесет три хиљаде Турака, по десет хиљада Бугара, Срба и Грка, три хиљаде Јевреја и хиљаду и двесто странаца.¹⁵

Бакстон се неколико месеци касније у свом посланичком питању упућеном Греју интересовао да ли су тачне тврдње Грка и Срба да је Битољ већински насељен управо Србима и Грцима, и да они на основу тога траже да им припадне највећи део Македоније у којој већински живе Бугари. Бакстон је отишао и корак даље тражећи од шефа Форин офиса да интервенише код осталих великих сила да Македонија добије аутономни статус. Одговор Греја је гласио да у том тренутку за тако нешто није постојала шира подршка. Коначно, овај посланик је од Греја тражио и да се лично отворено изјасни да ли је становништво Битоља већински насељено Бугарима. Греј је опет вешто успео да избегне сугестивно питање Бакстона дајући дипломатски одговор да он то не може са сигурношћу да тврди и да је то ствар личног осећања сваког појединца. И ови наступи Бакстона још једном су показали снажну политичку активност коју су пробугарски посланици у британском парламенту предузимали користећи сваки погодан тренутак да убеду своје колеге, али и јавност да се ради о чисто бугарским територијама.¹⁶

Српско питање као органски део Источног питања које се снажно преламало и решавало током Првог балканског рата је такође била тема која је изазивала пажњу британских парламентарараца, и то у контексту српског изласка на Јадранско море што је било од суштинског значаја за српску државу и један од приоритетних ратних циљева српске владе, затим повлачење српских јединица са албанског приморја. Посланици су се често интересовали и о веродостојности вести о наводним злочинима и егзекуцијама српских трупа над муслиманским и албанским живљем на, како су говорили, окупираним територијама. Када је реч о српском изласку на море посланици су имали углавном негативан став. Карактеристичан је поглед Џозефа Кинга који је српски захтев за излазак на море окарактерисао као покушај анексије дела јадранске обале, интересујући се да ли ће велике силе удовољити том захтеву Србије. Одговор Едварда Греја од 21. новембра је био да то неће бити разматрано као посебно питање већ ће се решавати целовито.¹⁷ Посланик Обри Херберт је

¹⁵ У расправи о становништву у крајевима где су ушли балкански савезници Едвард Греј је на седници парламента 5. новембра 1912, изнео податке и о становницима Једрена и Скадра. У Једрену је живело 83.008 житеља од којих је било 40437 Турака, 23342 Грка и Бугара, 15416 Јевреја, 3290 Јермена и 500 католика. Што се тиче Скадра изнео је само податак да је у њему живело 45000 становника али без спецификације по националној припадности. HC Deb 05 November 1912, Series 5, vol. 43 (XLIII), 1050.

¹⁶ HC Deb 17, 22 July 1913, Series 5, vol. 55 (LV), 1404, 1834–1835.

¹⁷ HC Deb 21 December 1912, Series 5, vol. 44 (XLIV), 452.

након завршетка Првог балканског рата у скупштинској расправи одржаној 8. августа 1913. године у складу са својом проалбанском политиком упутио неколико питања која су директно компромитовала Србију у погледу односа према албанској популацији на, како је говорио, „окупираним територијама“, а које су додељене српској држави. Конкретно се интересовао да ли српске трупе још држе под окупацијом делове албанске територије, односно код Дебра онемогућавају албанске избеглице да пробију кордон у потрази за храном. Греј у том тренутку није имао прецизније информације о распореду и повлачењу српских трупа из Албаније, сем да су се повукле јединице из области Пука у северној Албанији и да су и даље стациониране у месту Ороши из страха да би њиховим одласком дошло до избијања побуне Албанаца. Посебно малициозно Обријево питање односило се на наводно присиљавање муслимана и Албанаца католика од стране српских окупационих власти да прихвате православље у замену за храну. И ову инсинуацију министар Греј није могао да потврди.¹⁸

Поједини посланици су износили и веома тешке оптужбе о наводним масакрима и репресалијама српске војске над муслиманима и Албанцима, али опет у форми посланичких питања. Заступник Волтер Гинис је 13. фебруара 1913. упутио чак шест питања о наводним убиствима која су починиле српске, али и грчке и бугарске трупе. Између осталог занимало га је да ли су тачне информације да су српске јединице након окупације Призрена палиле куће и пуцале на људе и децу који су покушавали да побегну, при чему је, према наводним сведочењима избеглица, том приликом побијено између петсто и деветсто лица. Оптужбе о наводним масакрима српских војника над муслиманима у Македонији, и Албанцима у Албанији изнео је и посланик Џон Рис. Занимљиво је напоменути да такве вести британски министар спољних послова није могао да потврди, али је упознао посланике са ставом српске владе који му је саопштен да ће сваки евентуални злочин такве врсте бити кажњен, и да ако и има недела њих чине нерегуларне трупе, а не војска.¹⁹ Иначе, Гинис је инсистирао код енглеске владе да заједно са осталим европским силама затраже од Србије пуне гаранције за Албанце, муслимане и католике на територијама које су јој додељене.²⁰

Према томе, наводни погроми муслимана и Албанаца на освојеним територијама су свакако највише заокупљали пажњу британских посланика, и највише питања упућених представницима владе односило се на ту проблематику, што не треба да чуди ако се узме у обзир чињеница да је протурска струја у парламенту и даље била снажна. Поред српских трупа за те масакре као и за лош третман избеглица оптуживане су и бугарске јединице, а у нешто мањој мери и грчки војници.²¹ И док су по њима српске армијске трупе

¹⁸ HC Deb 08 August 1913, Series 5, vol. 56, (LVI), 1935–1936.

¹⁹ HC Deb 13 February 1913, Series 5, vol. 48, (XLVIII), 1156–1159.

²⁰ HC Deb 15 April 1913, Series 5, vol. 51, (LI), 1788–1789.

²¹ HC Deb 09, 13, 16, 21, 27, 28. January, 10, 16. April, 04, 30. June, 05. August 1913, Series 5, vol. 46, 47, 51, 53, 54, 56 (XLVI, XLVII, LI, LIII, LIV, LVI), 1344–1345, 1661, 2226–2227, 188–189, 979, 1150–1154, 1327–1328, 1925, 872–873, 1457–1458, 1245–1246.

чиниле наводне прогоне и егзекуције у Македонији и Албанији. Бугари су углавном оптуживани за покоље у Тракији, и у Македонији. Поред посланика Гиниса и Риса у овој својеврсној хајци и оптужбама на рачун балканских савезника, а пре свега Србије истицао се и више пута помињани Обри Херберт.

Поред посланичких питања у оба дома британског парламента организоване су и велике дискусије у вези са ситуацијом у Македонији и Албанији, а једна посебна седница је посвећена разматрању Скадарског питања и понашању црногорске владе у њему. Доњи дом је 24. априла 1913. расправљао о лошој ситуацији која је настала на простору Македоније након завршетка ратних операција у Првом балканском рату. Опет је читаву ствар отворио посланик Обри, који је изнео низ статистичких података којима је желео да поткрепи своју тезу о ужасном стању у тој области. Према његовим информацијама у Једрену је било између двадесет и четрдесет хиљада гладних људи, док је Чарлс Редклиф, британски пуковник послао податке да се у Солуну налазило око педесет хиљада избеглица које су остале без крова над главом, адекватне одеће и хране. Са скупштинске говорнице је упозорио своје колеге да у Македонији људи умиру у тишини, а да стотине хиљада људи гладује. Сматрао је да нико не би смео да остане равнодушан према њиховој патњи, и у том смислу предложио да влада организује поморске конвоје са храном која би се дистрибуирала преко Малте и Егејске обале. Потребу помоћи за становништво Македоније подржавао је и Ноел Бакстон. У овој расправи је учествовао и Франсис Окланд, државни подсекретар који је изнео занимљив податак да је на тлу Енглеске деловало једанаест различитих хуманитарних фондова са задатком да пруже помоћ угроженом становништву захваћеном ратним дејствима, и да су се британски конзули на Балкану ангажовали у дистрибуцији помоћи коју су прикупљали чланови тих фондова. Навео је податак да су конзули у Пловдиву, Битољу и Једрену још за време ратних дејстава организовали импровизоване болнице за рањене, и да су хиљаде фунти потрошене за помоћ угроженима.²²

Када говоримо о одјеку балканског рата у британском парламенту незаобилазне су две велике сесије посвећене ситуацији у Албанији. Прву је организовао Дом лордова 30. априла 1913. у вези са будућношћу аутономне Албаније. Посланик Чарлс Бејли – лорд Ламингтон, иначе конзервативац по политичком убеђењу, није прихватао решење конференције о стварању аутономне Албаније већ се са скупштинске говорнице великом жестином залагао за формирање независне албанске државе, напомињући да се ради о најстаријем народу на Балкану, једног језика и особите историје, који је упркос религијским разликама јединствен у националном погледу. Лорд Ламингтон је изражавао жаљење што је Албанија у погледу својих граница у великој мери сужена, и у том смислу је апострофирао градове Пећ, Призрен, Ђаковицу који су по њему јасно албанска места, а која су додељена Србији.

²² HC Deb 24 April 1913, Series 5, vol. 52 (LII), 684–690.

Подсећамо да је једна од најкомпликованијих дипломатских битака на мировној конференцији у Лондону управо вођена око одређивања будућих источних граница Албаније. За Србију је то било питање живота и смрти. У том смислу Пашић је после губитка битке око изласка на Јадранско море своју политичку снагу усмерио да добије што боље границе према аутономној Албанији. Он је још 23. децембра 1912, у специјалном упутству српским посланствима у Петрограду, Паризу, Лондону и Риму нагласио да „пошто су пропале српске тежње да добије излаз на море пред Србијом је наступило много важније питање повлачења граница аутономне Албаније“. Посебно је напоменуо да Србија тражи да задржи земље у Старој Србији и Македонији које је њена војска ослободила, и да од њих не може и неће одустати без обзира на могуће последице. Скренуо је пажњу и на опасност од могућности стварања велике Албаније за коју се залагала Аустрија. Да се то не би десило истакао је да границе Албаније не смеју прећи вододелницу која дели воде на оне које одлазе у Охридско језеро и Црни Дрим и оне које теку западно и уливају се директно у Јадранско море. На тај начин Србији би припала западна обала Охридског језера и долина Црног Дрима са српским и албанским насељима, то јест муслиманским местима где живаљ зна српски језик, десно и лево од Црног Дрима. Што се тиче северне границе Албаније она не би смела да иде северније од Дрима.²³

За Србију је у стратешком смислу било од изузетне важности да добије неколико градова који су се налазили на источној граници новоформиране Албаније, и то Пећ, Призрен, Ђаковица и Дебар. Србија је у другој половини јануара 1913. кренула у велику дипломатску офанзиву по питању источних граница Албаније. Припремљена је једна промеморија о Албанији за амбасадоре великих сила у којој су се наводили аргументи у погледу одређивања будуће границе Албаније и прилагала карта са западном границом Србије. Ту промеморију је 21. јануара Миленко Веснић предао и министру Едварду Греју, који му је рекао да текст који је добио није несимпатичан, али се није детаљније о њему изјашњавао. Наступила је вишемесечна тешка дипломатска борба која је на крају резултирала компромисом. Србија је дигла руке од Скадра, а аустријска дипломатија, за коју је, како истиче Јован Томић у својој студији *Аустро-Бугарска и арбанаско питање*, „дочепати се Албаније била једна од тачака у њеном програму надирања на Балканско полуострво“, напустила тврд став и пристала да се Србији доделе Пећ, Призрен, Дебар и Ђаковица.²⁴

Занимљиво је да је лорд Ламингтон у свом говору који је био својеврсна апотеоза Албанцима изнео и мишљење да је у интересу очувања мира на Балкану изградња снажне Албаније, напомињући да изостављање знатног дела албанске популације из састава те новоформиране творевине неће довести до спокојства на Балкану. Сматрао је да би било мудро да велике силе

²³ АС, МИДС, ПО, 1912, Ф-Х, Д-VIII, Пов. бр. 52, Пашић – посланствима у Русији, Француској, Белгији, Великој Британији и Италији, 10/23. XII 1912.

²⁴ Ј. Н. Томић, *Аустро-Бугарска и арбанаско питање*, Београд 1913, 21.

пораде на проширењу граница нове албанске државе.²⁵ Тиме је практично доводио у питање одлуку Лондонске конференције у погледу источних граница Албаније. Ипак, неколицина других дискутаната (висконт Морли, лорд Њутон) била је уздржана према предлогу лорда Ламингтона.

Стање у Албанији било је тема опсежне расправе и у Доњем дому 8. маја 1913. године. Ово питање је покренуо посланик Обри Херберт, који је указао да је Албанија после завршетка балканског рата изгубила много више него што заслужује. Сматрао је и да су исти принципи који су важали за Албанце морали да буду примењени и на друге балканске народе. Његово становиште је било да су у последњем рату Албанци опљачкани, јер им је одузет велики део њихове земље. Наступајући са проалбанских позиција, ламентирао је над њиховом судбином посебно напомињући да су се они кроз историју увек борили за независност и то са Римљанима, Византијом, Словенима. Одбацивао је стереотип о Албанцима као о дивљем и глумом народу истичући да они као народ имају једну врло позитивну особину, држе до речи које дају. Такође, указао је на један феномен који их краси, а то је да су од најстаријих дана успели да опстану као народ. И он је критиковао одлуку великих сила да им се одузму њихови градови Пећ, Призрен, Дебар, сматрајући да ће се тиме мир и стабилност на Балкану врло тешко обезбедити.²⁶

У још оштријем тону је говорио посланик Волтер Гинис који је указао да је Албанија у завршеном рату ужасно пуно изгубила, и да су велике силе дозволиле да се на њеној територији десе варварски злочини као нигде другде на Балкану. И он је апострофирао наводну неправду која је учињена према милион Албанаца који ће остати изван граница Албаније. Напомињући да Албанаца укупно има око два милиона и двесто педесет хиљада, ако се узму у обзир аспирације Грка и осталих суседа у аутономној Албанији живеће само пола милиона Албанаца, а остали ће се наћи расути у суседним балканским државама. Гинис је позивајући се на некоректности које су учињене Албанцима отишао у даљу прошлост тврдећи да је након руско-турског рата и давања Ниша и Врања Србији сто хиљада Албанаца присиљено да се исели из Србије. Сматрао је да не би било добро за мир на Балкану да се формира једна слаба, економски сиромашна Албанија са герилским покретом који би угрожавао Македонију, и био мета сталног надзора и интервенције великих сила.²⁷

Потпуно супротно виђење будућности Албаније је имао Дејвид Мејсон који је био против аутономног решења за Албанију. За њега би протекторат са европским гувернером било најбоље могуће решење албанског питања. Тврдње Обрија и Гиниса да су балкански савезници починили стравичне покоље према муслиманима и Албанцима довео је у питање посланик

²⁵ Hansard 1800–2005, Parliamentary Debates, House of Lords, Debate, 30. April 1913, Series 5, vol. 14 (XIV), 364–366, www.millbanksystems.com/sittings/1913/apr/30/October 17, 2012.

²⁶ HC Deb 08 May 1913, Series 5, vol. 52 (LII), 2298–2302.

²⁷ Исто, 2302–2306.

Џон Вајтхаус, упозоравајући их да када говоре о злочинима не би смели само да говоре о злоделима балканских савезника. По њему за та недела одговорност не носе владе и армије балканских држава, које су чак предузеле кораке да скину одговорност са себе и својих народа. Критиковао је и панегерике које су на рачун Албаније изнели Обри и Гинис тврдећи да свака земља има подједнако славну историју.²⁸

Својеврсно помирење ових крајње супротних погледа на положај, судбину Албаније и злочине против њених житеља учинио је државни под-секретар Окланд који је уверавао посланике да је најважнија ствар да је створена Албанија, а да је питање одузимања неких градова и изостављања делова албанског становништва из њеног састава у датом тренутку мање битна ствар. За Окланда је било много важније питање да се створе механизми како би Албанија могла да функционише, односно да се развија и напредује.²⁹ Поред ових најчешћих питања посланици су се интересовали и за неке друге аспекте балканске проблематике као што је опсада Скадра и његово заузеће од стране црногорске војске, као и одређивање будуће границе Турске на Балкану у правцу Енос-Мидија.

Као што смо видели, јавно мњење Велике Британије, за разлику од своје владе и парламента, било је далеко наклоњеније ратним успесима балканских савезника и њиховим територијалним захтевима. Ово само на први поглед може да чуди. Како су криза и ратна дејства одмицала и постајало јасно да повратка на пређашње стање нема, и британска влада је морала, под снажним утицајем своје јавности а посебно штампе, да модификује своју до тада изразиту туркофилску политику и да уважи новонастало стање на терену.

Иначе, британска штампа је имала како изузетно важну улогу у формирању јавног мњења своје земље и информисања просечног Енглеца, тако и велики удео у настанку и креирању политике и доношењу одлука британске владе, што је посебно било изражено од 1860. године.³⁰ У периоду до пред избијање Првог светског рата британско јавно мњење је превасходно могло да утиче на формирање курса спољне политике владе.³¹ Немац Карл Петерс који је посетио британско острво 1904. забележио је да је „тамошња штампа главно оружје различитих партија и да има такав утицај у Великој Британији који нема штампа у било којој другој европској земљи. Тамо сви читају новине и то два листа, један јутарњи и један вечерњи“.³²

Анализирајући писање британске штампе о Првом балканском рату можемо уочити да је оно веома заокупљало новинске ступце скоро свих, како

²⁸ Исто, 2306–2312.

²⁹ Исто, 2324–2327.

³⁰ Kennedy P. M., *The Realities Behind Diplomacy: Background Influences on British External Policy 1865–1880*, London 1996, 52.

³¹ K. G. Robbins, *The Foreign Secretary, The Cabinet, Parliament and the Parties*, 3, vidi u: *British Foreign Policy under Sir Edward Grey* ed. by F. H. Hinsley, Cambridge 1977.

³² S. Koss, *The Rise and Fall of the Political Press in Britain*, vol. II, *The Twentieth Century*, London 1984, 3.

најважнијих престоничких листова, тако и оних провинцијалних. Занимљиво је да је Први балкански рат у британској штампи означио радикални раскид са дотадашњим негативним представљањем Србије. Све до тада Србија и српски народ се британским читаоцима приказују у лошем значењу.

Што се тиче тема о којима се писало за време Првог балканског рата оне су биле разноврсне. У тренутку отпочињања ратних непријатељстава британски листови су се усредсредили на тему поштовања постојећег територијалног статуса кво. О томе су писали најугледнији листови: *Times*, *Westminster Gazette*, *Daily Telegraph*, *Daily News*, *Daily Mail*, и то скоро свакодневно, изјашњавајући се у прилог промене статуса кво и признавања територијалних промена насталих током ратних дејстава савезника. Када су турске јединице почеле да трпе тешке поразе од стране армија балканских савезника, британске новине су те победе почеле да објављују као сензације на својим страницама. Снажне симпатије и подршку победама савезника посебно су изражавали *Times* и *Daily Telegraph*. Доста се писало и о Скадарској кризи, али и све већим несугласицама између балканских савезника око поделе територија са којих су се повукли Турци.

Можемо закључити да је Први балкански рат изазвао велику пажњу како британског суверена и владе, тако и парламента као највишег законодавног тела. Током трајања ратних операција и све до завршетка Лондонске мировне конференције енглески парламентарци су чак педесет три пута дискутовали на тему сукоба балканских савезника и Османског царства. За разлику од британског јавног мњења, а посебно штампе која је, генерално гледано, била наклоњена балканским савезницима и њиховим захтевима у погледу повлачења османске власти са Балкана, чланови парламента су били далеко уздржанији према циљевима балканских држава, чак и када је сасвим било јасно да се постојећи статус кво, односно турска владавина на Балкану не може више одржати.

Aleksandar Rastović

THE IMPACT OF THE FIRST BALKAN WAR ON THE BRITISH PARLIAMENT

Summary

Unlike the British public opinion, especially the press that immediately after the great victories of the Balkan allies accepted the reality that further survival of Turkey in the Balkans was impossible, as well as that territorial aspirations of the Balkan nations should be acknowledged, the First Balkan War and everything that emerged from it had completely different impact on the British Parliament.

The British MPs seemed as if not aware of these new circumstances, and in line with the traditional Turkophile policy led by the British governments since the mid 19th century, stubbornly insisted on the preservation of the status quo and on preventing the Balkan states from reclaiming their territories the Turks occupied upon their arrival in the Balkans. In addition, they were the most vociferous in condemning the alleged crimes committed by the Balkan armies, especially Serbian and Bulgarian troops. Several MPs especially stood out, such as Herbert Aubrey and Walter Guinness, who were the loudest in lamenting over Turkey and allegedly unfortunate fate of the Albanians. Of course, there were also MPs who soberly and without emotions, that is, rationally and practically reacted and supported what the Balkan allies had done and claimed. The fact that 53 sessions of the parliament were held in the midst of the First Balkan War, during which the intricate Balkan issue was discussed, speaks volumes on the great attention the highest legislative body of the British Empire dedicated to the Balkan issue and the Balkan war.